

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

КРАВЧУН Наталія Петрівна

УДК 37.091.4(477)Чепіга”189/193” (043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКОВА ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА) (1900–1938 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Кравченко Любов Миколаївна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
проректор із наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Антонова Олена Євгеніївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Осьмук Наталія Григорівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 17 березня 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87)

Автореферат розісланий 16 лютого 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Динамічні зміни, які відбуваються сьогодні в соціально-економічному й духовному житті українського народу, викликають потребу реформування системи освіти на засадах кращих надбань української культури, національних ідей і досвіду побудови освітніх структур, спрямованих водночас на її інтеграцію у світовий та європейський простір. Важливим у цьому контексті є оптимальне поєднання інновацій та традицій вітчизняної педагогічної думки, вивчення й актуалізація надбань попередніх поколінь, що уможливило наукове прогнозування майбутнього освітньої системи, забезпечує цілісність і наступність історико-педагогічного процесу.

Значущою за вагомістю педагогічних ідей та досвіду громадсько-педагогічної й організаційно-методичної діяльності є особистість відомого українського вченого, громадського діяча, просвітника, організатора національної системи освіти Якова Чепіги (Зеленкевича) (1875–1938). Погляди педагога, відображені в публіцистичних працях, підручниках, методичних матеріалах, є свідченням глибини й потужності національної педагогічної думки. Багатогранна педагогічна й організаційно-методична спадщина Я. Чепіги має загальнопедагогічну цінність, оскільки дає змогу провести дослідження актуальних проблем становлення національної системи освіти в історичній ретроспективі.

У ході наукового пошуку встановлено, що спадщина Я. Чепіги вивчалася здебільшого з теоретичних позицій; з ідеологічних міркувань його педагогічна діяльність упродовж багатьох років радянського періоду замовчувалась та не була предметом наукових досліджень. У радянській історіографії аналіз діяльності педагога вперше було здійснено Г. Савицькою в 1967 р., що є свідченням пробудження інтересу до його багатогранної науково-педагогічної спадщини. Просвітницькій діяльності Я. Чепіги (Зеленкевича) у когорті видатних українських педагогів початку ХХ століття присвячено праці сучасних дослідників історії педагогіки Г. Васьковича, О. Вознюк, Н. Гупана, І. Зайченка, М. Левківського, О. Любара, Л. Медвідь, Н. Осьмук, А. Сбруєвої, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, Т. Усатенко та ін. Ці роботи є цінним джерелом для вивчення історико-педагогічних надбань важливого для українського шкільництва періоду.

Окремі аспекти педагогічного світогляду вченого висвітлено в публікаціях Л. Березівської, С. Болтівця, В. Демчука, В. Зоріна, Ж. Ільченко, В. Наконечної, Р. Палійчук, З. Палюх, Е. Панасенко, Н. Побірченко, М. Прищака, А. Пугач, В. Чорної, С. Яворської та ін. Життєвий і творчий шлях, періоди педагогічної діяльності Я. Чепіги, зокрема, його погляди на теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів розкриті у працях Л. Ніколенко; просвітницькій діяльності педагога присвячено дисертаційне дослідження О. Щербакової. Ґрунтовними є праці Н. Богданець-Білооскаленко, у яких висвітлено освітньо-культурну і педагогічну діяльність Я. Чепіги (Зеленкевича) у контексті розвитку педагогічної думки в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття. У цих роботах доведено, що значення педагогічної спадщини Я. Чепіги в сучасних умовах актуалізується, оскільки інтеграційні освітні процеси вимагають глибокого усвідомлення вітчизняного педагогічного досвіду зі створення сприятливих умов для

виховання національно свідомої особистості. Проте педагогічні погляди Якова Чепіги (Зеленкевича) на побудову вітчизняної системи освіти та його масштабна управлінська діяльність досі залишаються не виокремленими й науково не узагальненими, що зумовлює загострення суперечностей:

– між завданням обґрунтування методолого-теоретичних орієнтирів розвитку національної системи освіти й недостатньо активним використанням у цьому процесі спадщини видатних українських педагогів-державотворців, до яких належить Я. Чепіга (Зеленкевич);

– між соціально-педагогічними запитами на виховні та національно-культурні цінності, створені Я. Чепігою, та недостатньо дослідженим змістом і напрямками його організаційно-методичної діяльності;

– між ідентифікуванням багатогранної управлінської роботи Я. Чепіги (Зеленкевича) як вагомого досвіду в царині проектування системи національної освіти і розроблення моделей навчальних закладів та реальним рівнем застосування науково-педагогічної спадщини й управлінського досвіду вченого з метою вдосконалення освітнього процесу сучасної школи.

Отже, актуальність концепції побудови системи національної освіти Я. Чепіги і результатів його організаційно-методичної діяльності зумовили вибір теми дослідження: **«Педагогічні погляди і організаційно-методична діяльність Якова Чепіги (Зеленкевича) (1900–1938 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у відповідності до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Методолого-теоретичні основи та організаційно-методичні механізми модернізації вищої освіти Полтавщини» (державний реєстраційний № 0111U000702). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 11 від 27.05.2010 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 6 від 28.09.2010 р.).

Мета дослідження – з'ясувати педагогічні погляди Якова Чепіги (Зеленкевича) та узагальнити досвід його організаційно-методичної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Виявити стан наукової розробленості проблеми, обґрунтувати її методолого-теоретичні орієнтири.

2. З'ясувати змістові та організаційні засади співпраці Я. Чепіги з когортою вітчизняних педагогів-державотворців поч. ХХ ст. у визначенні шляхів розвитку національної системи освіти.

3. Охарактеризувати педагогічні погляди вченого як творця оригінальної концепції національної системи освіти згідно з теоретично обґрунтованими етапами.

4. Узагальнити досвід організаційно-методичної діяльності Я. Чепіги (Зеленкевича).

5. Окреслити перспективні напрями практичного використання педагогічної спадщини Я. Чепіги в сучасних умовах національної освіти.

Об'єкт дослідження – педагогічна спадщина Якова Чепіги (Зеленкевича).

Предмет дослідження – педагогічні погляди та організаційно-методична діяльність Я. Чепіги (Зеленкевича) з розбудови національної системи освіти у 1900–1938 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1900–1938 рр., на який припадає розквіт активної управлінсько-педагогічної діяльності Я. Чепіги. *Нижня* хронологічна межа – 1900 р. – відзначається початком організаційно-методичної роботи Я. Чепіги як керівника освітніх установ (організатора курсів підвищення кваліфікації вчителів та народного університету); *верхня* – 1938 р. – збігається з трагічним кінцем життя вченого й організатора освіти, якому передувало обґрунтування Я. Чепігою принципів народної освіти і моделей її структури, розроблення науково-методичних рекомендацій для української школи, створення навчальної та методичної літератури, що було вершиною його педагогічного таланту.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Центральної України 1900–1921 рр. і тієї її частини, що увійшла до складу СРСР із 1922 року.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання; вчення про людину як біосоціальну цілісність, що формується під впливом генетичних та соціальних чинників; положення про діалектичну єдність загальнолюдського та національного; взаємозумовленість і цілісність історико-педагогічного процесу та явищ об'єктивної дійсності; науковий плюралізм в оцінці педагогічних персоналій та поглядів; доцільність творчого використання історико-педагогічного досвіду минулого в практиці сучасної освіти.

У процесі дослідження застосовано сучасні загальнонаукові (особистісний, культурологічний, аксіологічний) та історико-педагогічні (біографічний, феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, парадигмальний) підходи до вивчення педагогічних проблем.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– ідеї та погляди видатних українських освітніх діячів досліджуваного періоду (Б. Грінченко, Г. Гринько, М. Грушевський, О. Музиченко, С. Русова, Я. Ряппо, І. Стешенко, С. Черкасенко) щодо становлення й розвитку національної системи освіти та вплив їхньої діяльності на педагогічну позицію Я. Чепіги (Зеленкевича);

– концептуальні положення сучасної вітчизняної історико-педагогічної науки (О. Адаменко, Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Ваховський, Л. Вовк, О. Вознюк, С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, В. Кушнір, Г. Кушнір, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко);

– наукові підходи до розвитку педагогічних систем (О. Галай, І. Зязюн, О. Козлова, Л. Кравченко, В. Кремень, В. Лозова, Г. Серова, Н. Ткачова);

– вітчизняні історико-педагогічні дослідження (Л. Артемова, В. Бугрій, Г. Васькович, Б. Год, І. Зайченко, М. Левківський, О. Любар, В. Марочко, Л. Медвідь, Г. Ніколаї, Н. Осьмук, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, М. Фіцула, В. Ягупов);

– теоретичні роботи щодо фахової підготовки й підвищення кваліфікації вчителів (О. Антонова, Л. Березівська, Н. Богданець-Білокаленко, Л. Вовк, О. Михайличенко, В. Омеляненко, Е. Панасенко, М. Пантук, П. Щербань).

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань наукового дослідження використано *загальнонаукові* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), застосування яких забезпечило можливість опрацювання історико-педагогічної літератури, архівних документів із досліджуваної проблеми, та *конкретнонаукові* методи: персоналістично-біографічний, який дав можливість всебічно проаналізувати педагогічну й організаційно-методичну діяльність Я. Чепіги; пошуково-бібліографічний, що дозволив здійснити вивчення бібліографічних видань, архівних і бібліотечних каталогів, описів, публіцистики; історико-ретроспективний, за допомогою якого з'явилася можливість виокремити й охарактеризувати етапи організаційно-методичної діяльності Я. Чепіги; порівняльно-зіставний, який дозволив здійснити порівняння та зіставлення подій, відомостей і фактів, прослідкувати генезу педагогічного світогляду Я. Чепіги; хронологічний, що забезпечив аналіз діяльності педагога в динаміці та часовій послідовності; *емпіричні* (опитування, анкетування, спостереження), які використовувалися для збору інформації щодо ефективності впровадження результатів дослідження в сучасній системі педагогічної освіти, формулювання рекомендацій щодо їхнього використання та визначення перспектив подальших наукових розвідок.

Джерельну базу дослідження становлять:

- педагогічна спадщина видатних діячів освіти досліджуваного періоду: Б. Грінченка, Г. Гринька, М. Грушевського, О. Музиченка, С. Русової, Я. Ряппо, І. Стешенка, С. Черкасенка та ін.;
- публіцистичні праці, підручники, рецензії на навчальні посібники, методична література Якова Чепіги (Зеленкевича);
- педагогічна періодика першої третини ХХ ст., зокрема журнали «Світло», «Вільна українська школа», «Радянська освіта», «Путь просвещения», «Народний учитель», «Українська хата», «Шлях освіти» та ін.;
- матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві (Ф. 166 «Міністерство освіти України», Ф. 539 «Міністерство державного контролю УРСР, м. Київ», Ф. 2201 «Міністерство освіти Української Держави, м. Київ»);
- матеріали Центральної наукової бібліотеки НАН України імені В.І. Вернадського, ДНІБУ імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Полтавської обласної бібліотеки імені І. П. Котляревського, наукової бібліотеки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- праці сучасних вітчизняних учених, які досліджували педагогічну діяльність Я. Чепіги: Л. Березівської, Н. Богданець-Білокаленко, Л. Ніколенко, О. Щербакової та ін.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*: цілісно з'ясовано педагогічні погляди Якова Чепіги (Зеленкевича) та узагальнено досвід його організаційно-методичної діяльності, а саме: виявлено стан

наукової розробленості проблеми за напрямками: 1) роль педагогічної позиції і організаційно-методичної діяльності Я.Чепіги (Зеленкевича) у становленні української національної школи; 2) внесок педагога в управління національною системою освіти; 3) значення діяльності Я.Чепіги (Зеленкевича) у розвитку науки і вищої педагогічної освіти окресленого періоду; з'ясовано змістові та організаційні засади співпраці Я.Чепіги з когортою українських педагогів-державотворців поч. ХХ ст. – Б.Грінченком, М.Грушевським, О.Музиченком, І.Огієнком, С.Русовою, І.Стешенком, С.Черкасенком та ін. – у визначенні шляхів розвитку національної системи освіти; охарактеризовано педагогічні погляди вченого як творця оригінальної концепції національної системи освіти згідно з теоретично обґрунтованими (на основі критеріїв: специфіки особистого педагогічного досвіду, форм організаційно-педагогічної діяльності, змісту педагогічних поглядів) етапами: I – пошуково-педагогічний (1900–1907); II – публіцистично-просвітницький (1907–1917); III – управлінський (1917–1926); IV – консультативно-методичний (1926–1938). Узагальнено досвід організаційно-методичної діяльності Я.Чепіги, головними досягненнями якого стали: розробка проекту національної системи освіти, обґрунтування й утілення в практику моделей єдиної трудової школи, дитячого будинку, єдиної школи соціального виховання; розробка вимог до українського вчителя, наукового працівника, керівника освіти, до управлінської системи навчального закладу. Окреслено перспективні напрями практичного використання педагогічної спадщини Я.Чепіги в сучасних умовах національної освіти: поширення наукових основ реалізації принципу ступеневої структури загальної середньої освіти; забезпечення єдності теорії і практики формування особистості на основі трудового виховання; застосування досвіду розроблення навчальної і методичної літератури для української школи; оновлення підходів до проведення тестової оцінки знань учнів; актуалізація правових засад функціонування національної системи освіти.

Подальшого розвитку набула систематизація педагогічних поглядів Я.Чепіги (Зеленкевича) щодо розбудови національної системи освіти, визначення організаційних чинників діяльності навчальних закладів, осмислення методичного доробку Чепіги-організатора, зокрема як керівника наукових секцій, комісій, комітетів, установ.

До науково-педагогічного обігу введено низку маловідомих історичних документів, які раніше в контексті аналізу діяльності обраної для дослідження персоналії не використовувалися.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що цілісне з'ясування педагогічних поглядів Якова Чепіги (Зеленкевича) та узагальнення досвіду його організаційно-методичної діяльності дозволило виокремити основні напрями, визначити методи, прийоми та засоби організаційно-методичної діяльності педагога; довести доцільність розвитку й здійснити актуалізацію педагогічних поглядів та організаційно-методичного доробку Я.Чепіги; розробити і впровадити в практику авторський елективний спецкурс «Педагогічна діяльність Я.Чепіги (Зеленкевича)» для студентів педагогічних закладів III – IV рівнів акредитації та слухачів системи післядипломної педагогічної освіти. Педагогічні погляди, методичні розробки і досвід управлінської діяльності

Я. Чепіги можуть бути використані у процесі реформування системи національної освіти, рекомендовані для застосовування при створенні підручників, навчальних посібників, методичної літератури, у процесі написання курсових, дипломних та магістерських робіт, підготовки доповідей і наукових повідомлень, у діяльності наукових гуртків, творчих груп та інших об'єднань студентів і учнів, при проведенні просвітницько-виховної роботи серед населення.

Результати дослідження впроваджено: у навчальний процес Мукачівського державного університету (довідка № 86/1 від 20.03.2015 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 82 від 21.03.2015 р.), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (довідка № 163 від 13.05.2015 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 1750/01-55/02 від 15.05.2015 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 733 від 15.05.2015 р.).

Апробація отриманих результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження та висновки з роботи доповідалися й обговорювалися на засіданнях ученої ради, кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а також на методологічних семінарах, науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях різних рівнів: *міжнародних* – «Андрагогіка в системі педагогічних наук: методологія, теорія, практика» (Полтава, 2011), «Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики» (Полтава, 2012), «Формирование современного облика науки» (Донецьк, 2013), «Формалізація наукового пошуку: позитивні та негативні сторони» (Київ, 2014); *всеукраїнських* – «Тьюторство як фактор індивідуалізації педагогічного процесу в контексті кредитно-модульної системи навчання» (Полтава, 2010), «II Всеукраїнські Морозівські педагогічні читання: інтернаціоналізація системи вищої освіти України» (Київ, 2012), «Принадність Вашого слова та імені безмежна у часі (до 160-річчя з дня народження В. Г. Короленка)» (Полтава, 2013); *регіональних* – «Культура і духовність молоді як проблема педагогічної освіти» (Полтава, 2011), «Наука як компонент духовної культури особистості» (Полтава, 2011), «Від творчого пошуку – до професійного становлення» (Суми, 2011), «Культурні індустрії в Україні у контексті глобалізації» (Полтава, 2012).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 14 одноосібних публікаціях автора, із них 7 у наукових фахових виданнях, 6 статей і тез у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 методичне видання.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації викладено на 312 сторінках (основний текст – на 195 сторінках). Список використаних джерел включає 345 найменувань (з них 46 – архівних позицій). Робота містить 2 таблиці і 20 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, розкрито ступінь його наукового розроблення, зв'язок із науковими програмами та планами;

визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічні й теоретичні основи; вказано хронологічні межі, схарактеризовано джерельну базу, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, відображено їх апробацію та впровадження у практику; зазначено кількість публікацій автора з теми дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Наукові засади дослідження педагогічних поглядів та організаційно-методичної діяльності Я. Чепіги (Зеленкевича)»** із застосуванням загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) проаналізовано стан наукової розробленості проблеми, визначено її методологічні орієнтири, з'ясовано змістові та організаційні засади співпраці Я. Чепіги з когортою вітчизняних педагогів-державотворців поч. ХХ ст. у визначенні шляхів розвитку національної системи освіти; теоретично обґрунтовано етапи організаційно-методичної діяльності вченого.

У процесі наукового обґрунтування методолого-теоретичних орієнтирів дослідження проблеми визначено необхідність застосування біографічного, феноменологічного, герменевтичного, синергетичного, парадигмального (М. Богуславський, О. Сухомлинська та ін.) історико-педагогічних підходів, що розглядаються як провідні засоби цілісного дослідження педагогічної постаті Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича). Доведено, що вивчення педагогічних поглядів та організаційно-методичної діяльності Я. Ф. Чепіги є актуальним та має ґрунтуватися на засадах особистісного підходу в єдності його особистісно-соціального й особистісно-діяльнісного аспектів (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, В. Лозова, Г. Троцько О. Савченко та ін.), а також культурологічного (О. Галай, І. Зязюн, Л. Кравченко, О. Олійник, П. Щербань та ін.) та аксіологічного (Б. Гершунський, Д. Лихачов, М. Пантюк, В. Сластьонін, Н. Ткачова та ін.) методолого-теоретичних підходів, ідеї та положення яких є орієнтирами для оцінки й переосмислення досвіду минулого та окреслюють перспективи подальшого дослідження.

Джерельну базу дисертації на підставі результатів пошуково-бібліографічного аналізу становлять: педагогічні праці видатних діячів освіти досліджуваного періоду: Б. Грінченка, Г. Гринька, М. Грушевського, О. Музиченка, С. Русової, Я. Ряппо, І. Стешенка, С. Черкасенка та ін.; публіцистичні твори, підручники, рецензії на навчальні посібники, методична література Якова Чепіги (Зеленкевича); педагогічна періодика першої третини ХХ ст., зокрема матеріали педагогічних журналів «Світло», «Вільна українська школа», «Радянська освіта», «Путь просвещения», «Народний учитель», «Українська хата», «Шлях освіти» та ін.; матеріали бібліотек; праці сучасних вітчизняних учених, які досліджували педагогічну діяльність Я. Чепіги.

Дослідження архівних матеріалів, біографічних даних, наукових розвідок уможливило висновок про те, що провідними соціально-педагогічними обставинами розвитку педагогічних поглядів на систему національної освіти Якова Чепіги (Зеленкевича) стали: 1) кінець заборони української мови і школи на поч. ХХ ст.; 2) освітня політика різних національних урядів у 1917–1920 рр.; 3) проголошення ідеї «українізації» національної школи; 4) становлення й

розбудова системи загальної середньої та вищої педагогічної освіти у 20–30-х роках ХХ ст.; 5) усвідомлення цінності національних засад у підготовці наукових педагогічних кадрів.

Педагогічна діяльність Якова Чепіги (Зеленкевича) у 1900–1938 рр. проходила в історичну епоху, яка характеризується складними політичними та соціально-економічними умовами становлення національної системи освіти. Початок ХХ ст. відзначився активним громадсько-педагогічним рухом в українських землях, що набував нових якостей і подальшого розвитку, особливо в Російській імперії. Уперше в Україні на політичну арену організовано вийшли передові вчителі, студентська молодь; визначальним у громадсько-педагогічному русі постало питання про народну школу й загальнодоступність шкільної освіти. Особливого значення як форми педагогічного руху набули просвітницькі організації, учительські товариства і з'їзди, педагогічна журналістика. Характерним для цього періоду було зростання національної свідомості, мови, культури, освіти, виразником якої став Яків Чепіга.

Установлено в процесі порівняльно-зіставного аналізу, що на формування основних педагогічних поглядів Я. Чепіги вагомий вплив мали такі чинники: 1) система освіти, в умовах якої здійснювалося його навчання й освоєння фундаментальних знань в учительській семінарії; 2) досвід роботи на посаді вчителя початкової школи; 3) активна участь у громадсько-педагогічному русі, проведенні освітніх реформ; 4) відродження української духовно-педагогічної традиції. У 1900 році він, уже маючи п'ятирічний досвід шкільного вчителя, обійняв посаду організатора курсів підвищення кваліфікації вчителів на Донбасі, дещо пізніше – очолив народний університет та плідно долучився до керівної діяльності в освіті.

Отже, вказані умови та чинники, що перебували в діалектичній взаємозумовленості, сприяли формуванню та розвитку педагогічних поглядів Якова Чепіги на управління національною системою освіти, які ґрунтувалися на глибокому знанні української національної педагогіки, на духовних та демократичних ідеалах та зазнали потужного впливу просвітницької ідеології його сучасників. Доведено, що значний вплив на формування педагогічної позиції Якова Чепіги мали погляди М. Грушевського і Б. Грінченка, а в когорті українських педагогів того періоду (О. Музиченко, І. Огієнко, С. Русова, Я. Ряппо, І. Стешенко, С. Сірополко, С. Черкасенко та ін.), яких нині називають державотворцями, він займав місце однодумця, співтворця, товариша в боротьбі, відігравав роль одного з провідних методистів, оскільки досконало знав систему початкової освіти, з якої й розпочиналося обґрунтування цими діячами освіти засад нової української школи.

На основі історико-ретроспективного та хронологічного методів вивчення архівних матеріалів і літературних джерел з урахуванням критеріїв – специфіки особистого педагогічного досвіду, форм організаційно-методичної діяльності, змісту педагогічних поглядів – виділено такі етапи становлення та розвитку педагогічних поглядів і організаційно-методичної діяльності Якова Чепіги (Зеленкевича) в обраний для дослідження період: перший етап – пошуково-педагогічний (1900–1907 рр.) – характеризувався початком формування Якова Феофановича як учителя й керівника освіти на основі п'ятирічного вчительського досвіду. Основними напрямками роботи на цьому етапі були:

громадсько-просвітницький, етнографічно-дослідницький та публіцистичний (на кінець етапу припадає початок його журналістської діяльності). Другий етап – публіцистично-просвітницький (1907–1917 рр.) – вирізнявся утвердженням педагога завдяки його активній журналістській діяльності як прихильника нових поглядів на систему освіти й виховання підростаючого покоління в українській школі. Основними напрямками роботи на цьому етапі були: публіцистично-дослідницький, просвітницько-методичний. Третій етап – управлінський (1917–1926 рр.) – у контексті проблеми дисертації визначено як найважливіший період життя й діяльності педагога, упродовж якого він досяг розквіту організаційної діяльності, займався ефективною педагогічною та управлінсько-методичною працею, був ініціатором створення навчальних закладів нового типу, розробником нормативних документів для школи, керівником відділів, комісій, установ освіти, продовжував публіцистичну діяльність. Поєднання організаційних, педагогічних, методичних, управлінських форм дає підстави вважати головними напрямками його діяльності: організаційно-управлінський, нормативно-правовий та організаційно-методичний. Четвертий етап – консультативно-методичний (1926–1938 рр.) – відзначався узагальненням форм і методів навчальної роботи початкової школи для дітей і дорослих, власного наукового досвіду, продовженням розпочатої організаційної діяльності, науковою працею в установах вищої педагогічної освіти й підготовки наукових кадрів. Це складний час повної реалізації здібностей Якова Чепіги як організатора науки, активного автора методичних посібників для навчальних закладів і вчителів, але водночас і початку переслідувань тоталітарної системи та, зрештою, загибелі в розквіті продуктивних сил. Провідними напрямками діяльності були: організаційно-видавничий, інструктивно-методичний, науково-педагогічний.

Установлено, що педагогічні погляди та організаційно-методична діяльність Я. Ф. Чепіги була спрямованою на впровадження нових форм організації освіти, підготовку висококваліфікованих кадрів учителів і науковців для української школи, що вимагало глибокого розуміння проблем, які поставали перед новою українською системою освіти та управлінського таланту високого ґатунку.

У другому розділі «**Педагогічні погляди та організаційно-методична діяльність Я. Чепіги (Зеленкевича) у 1900–1938 рр.**» досліджено з використанням персоналістично-біографічного методу тенденції професійного становлення та розвитку персоналії як педагога, публіциста, творця оригінального проекту національної системи освіти, моделей навчальних закладів (єдиної трудової школи, дитячого будинку, єдиної школи соціального виховання) й організатора навчального процесу в них, автора навчальної та методичної літератури. У ході історико-ретроспективного та хронологічного аналізу виокремлено головні віхи його організаційно-методичної діяльності на керівних посадах. Установлено, що Я. Чепіга протягом усього професійного життя займався педагогічною та організаційно-методичною діяльністю, яка будувалася на сформульованих у його працях принципах інноваційної організації навчально-виховного процесу. Провідним напрямом організаційної діяльності Я. Чепіги на поч. ХХ ст. визначено

публіцистично-видавничий, у результатах якого відображені його педагогічні погляди на завдання й методи навчально-виховної роботи закладів освіти досліджуваного періоду. Співпрацюючи у редакціях часописів «Світло», «Учитель», «Педагогічний журнал», «Українська хата», «Оренбургский учительский вестник», «Вільна українська школа», «Шлях освіти» та ін., спільно з іншими відомими українськими педагогами він звертається до теоретико-методологічних проблем побудови нової національної школи як освітньої системи (розглядає приклади кращого світового й вітчизняного педагогічного досвіду, пропонує власний проект української школи, у першу чергу – її початкової ланки як основи нової системи).

Педагогічні погляди Якова Чепіги на організацію навчального процесу в національній школі систематизовано на основі теоретичних праць «Національність і національна школа» (1910), «Вечірні курси для дорослих» (1910), «Грунтовні принципи нормальної школи» (1911), «Народна освіта в Північно-Сполучених державах» (1911), «Толстой і його школа» (1911), «Народний учитель і національне питання» (1912), «Передмова до проекту української школи» (1913), «Проект української школи» (1913), «Самовиховання вчителя» (1913), «Проблеми виховання і навчання в світлі науки і практики» (1913) «Страх і кара» (1912, 1924), «Соціалізація народної освіти» (1917) та ін. Аргументовано, що автор обґрунтовував засади організації української школи, спрямовані на пробудження інтересу українського суспільства до національної освіти, підвищення грамотності, збереження й розвиток етнокультурної своєрідності народу. До таких засад віднесено: принципи та загальні завдання школи; проект її організаційної структури; методи і прийоми навчання, морального, розумового й громадянського виховання учнів; елементи досвіду інших народів і держав щодо побудови систем освіти; питання педагогічно-методичного спрямування – методики навчання дітей грамоти, вимоги до підручників і педагогічної літератури українською мовою тощо. Особливо вагомими були положення Я. Чепіги (Зеленкевича), що стосувалися прав людини у сфері освіти: школа має бути національною; кожен має рівне право на освіту, яка, у свою чергу, є безоплатною, світською, реалізується з дотриманням основ соціальної справедливості та державного фінансового забезпечення; освіта здійснюється рідною мовою.

У 1917–1918 рр., що відомі як період національного будівництва в Україні, Я. Чепіга разом із педагогами-новаторами постає очільником руху за реальну розбудову системи національної освіти, виконує обов'язки завідувача народною освітою реформованого Київського повітового земства, експерта початкових шкіл м. Києва. На цих посадах він забезпечує утвердження демократичних норм у діяльності освітніх установ (широке виборче право в адміністративному житті шкіл – діяльність педагогічних рад, шкільних рад або комітетів із представників від учителів, батьків і громадських організацій, реальне учнівське самоуправління), принципів соціальної справедливості.

На підставі пошуково-бібліографічного й порівняльно-зіставного дослідження літературних та архівних джерел встановлено, що активна управлінська робота Якова Чепіги з організації навчально-виховного процесу розпочалася 1920 р. в м. Києві та була пов'язана з його діяльністю на керівних

посадах навчальних і дослідних установ. У цей період справу розбудови національної школи й української педагогічної науки було піднесено до рівня державного значення. Педагогічний досвід, аналіз і результати дослідження проблем організації навчального процесу в публіцистичних працях дозволили Я.Чепізі (Зеленкевичу) працювати завідувачем дошкільного відділу Київської губернської народної освіти, керівником секції дитячих будинків, заступником голови губсоцвиху Київщини та виконувати обов'язки заступника завідувача підвідділу соціального виховання. На цих посадах він долучився до організації народних шкіл (польських, єврейських, російських, українських), дитячих будинків, бібліотек, учительських курсів, клубів, театрів тощо.

Особливого науково-педагогічного змісту набула діяльність Якова Чепіги в організаційному комітеті Київського Інституту Народної Освіти (КІНО), у якому з моменту його заснування у 1920 р. він обіймав посади декана дошкільного факультету, проректора, професора, пізніше виконував управлінсько-організаційні функції декана факультету соціального виховання. Учений викладав предмети «Теорія трудового виховання», «Організація установ соціального виховання учнів», «Організація практичних занять по установах соціального виховання». На посаді декана факультету соціального виховання прослідковується розквіт організаційно-педагогічного таланту науковця: він бере участь в управлінні навчальною частиною інституту, що здійснювалося факультетською комісією з 9 осіб під головуванням Я. Чепіги (Зеленкевича). Коли в 1922 р. основним спрямуванням навчання слухачів ІНО нормативними документами було визначено підготовку педагога-організатора дитячого життя в колективі, Яків Чепіга розробляє й викладає для майбутніх фахівців дисципліни «Основні питання сучасної педагогіки», «Методика шкільного навчання (методика початкового трудового виховання і навчання)», «Початкове навчання», займається організацією культурно-масових заходів та інститутських святкувань.

Системний аналіз архівних першоджерел дав змогу виявити, що в 1920 р. Яків Чепіга (Зеленкевич) брав активну участь у заснуванні Педологічного інституту в м. Києві, організація якого була зумовлена необхідністю створення установи для комплексного наукового вивчення особливостей дитячого організму. Займаючи посаду товариша ректора цього інституту, Яків Феофанович був одним із співробітників відділу «Фізична праця і трудові процеси», здійснював розробку практичних дослідів за темою «Експериментальне дослідження трудових процесів у зв'язку з природним розвитком дитини». Із початком діяльності у 1921 р. Київської науково-дослідної кафедри педології у складі 4-х секцій, Я. Чепіга очолив секцію практичної педагогіки, якою керував до кінця жовтня 1925 р. Основним завданням секції стала розробка питань практичного спрямування навчально-виховного процесу: створення й рецензування підручників, методичних матеріалів, дитячих книг. У цей період публікувалися педологічні праці науковця «Розвиток органів почуття та їх значення у вихованні дитини», «Страх і кара, їх вплив на характер і волю дитини», «Розмови про виховання дітей»; були видані навчальні посібники «Граматка до науки читання та писання», «Задачник для початкового навчання. Рік перший та другий», «Веселка: читанка для трудової школи: рік другий», «Навчання в трудовій школі: практичні поради до навчання по трудовому методу. Рідна мова й

арифметика» тощо, які перевидавалися по декілька разів масовими накладами. Результати дослідження вченим проблем організації трудового виховання знаходимо в роботах «Азбука трудового виховання. Основи організації трудової школи з методологією початкового навчання», «Практична трудова педагогіка», «Весняно-літній період в практиці трудового виховання».

Здобутий досвід науково-публіцистичної, управлінської, методичної діяльності дозволив педагогу з березня 1925 р. займати посаду члена Державного науково-методологічного комітету Народного комісаріату освіти УРСР, головними завданнями якого були: рецензування й експертиза наукових праць і підручників, апробація навчальних програм, підготовка рекомендацій для прийняття на посади професорів та викладачів вищих навчальних закладів. Таким чином, він був одним із тих представників педагогічної науки, які забезпечували офіційну науково-педагогічну цензуру, проте архівні джерела свідчать, що й на цій посаді Я. Чепіга (Зеленкевич) продовжував відстоювати права та інтереси кожної особистості в системі освіти, дбати про охоплення навчанням різних верств населення та про забезпечення всіх ланок системи освіти якісними програмами, підручниками, посібниками, методичними рекомендаціями.

Засобами хронологічного та порівняльно-зіставного аналізу джерел з'ясовано, що досвід організаційної та науково-педагогічної діяльності Я. Чепіги у навчальних закладах м. Києва став основою для подальшої діяльності, що зумовило запрошення педагога у 1925 р. як одного з організаторів науково-дослідної кафедри педології при Харківському ІНО, де він був призначений керівником секції методики й дидактики. Головним завданням секції було розроблення питань дидактики й методики для потреб сучасної педагогіки. Важливим досягненням педагога стали результати роботи над темою «Дидактика та її місце серед педагогічних знань». Цей етап діяльності Я. Чепіги визначено як консультативно-методичний, оскільки він вирізняється плідною працею вченого як зрілого наставника вчителів і молодих науковців, про що свідчить його участь у програмово-методичній комісії, яка, відповідно до поставлених Наркомосом УРСР завдань, вела підготовку необхідних навчальних програм та методичних матеріалів для потреб нової школи; публікації методичного змісту «Від розмов до діла», «Метод цілих слів чи звуковий»; керівництво підсекцією загальної методики педагогічної секції Харківського наукового товариства, членство в Раді Наукового Товариства та Харківського окружного правління спілки Робос; членство та наукова праця в Українському науково-дослідному інституті педагогіки (УНДІП). Персоналістично-біографічний аналіз архівних джерел свідчить про причетність Чепіги до започаткування в газеті «Народний учитель» рубрики «Раціоналізація обліку», у якій висвітлювалися методичні рекомендації щодо проведення занять за методом тестів. У цьому контексті слід назвати, зокрема, його праці «До раціоналізації обліку (Лист до вчительства)», «Раціоналізація обліку. Арифметика», «Раціоналізація обліку. Що таке стандартна міра» тощо. До важливих методичних надбань педагога відносимо підручники для установ соціального виховання та закладів з ліквідації неписьменності дорослого населення: «Методика навчання в трудовій школі першого концентру», «Методика усної лічби та вправи у перших групах семирічки»,

«Буквар для шкіл грамоти», «Методичні поради до букваря для шкіл грамоти». Чепіга обіймав також посади керівника бригади методистів мовних дисциплін з підготовки методичних листів для вчителів, та наукового співробітника 1-го розряду секції методики мови УНДІПу. Основними завданнями науково-педагогічної діяльності Якова Феофановича стали: розробка курсу «Основи наукової підготовки» для вчителів і працівників науково-педагогічних установ; активна участь у з'їздах і конференціях учених із педагогічних питань; рецензування навчально-методичної літератури для Наукметодкому НКО УРСР, посаду члена якого він продовжував обіймати до 1933 року.

До особливих заслуг Я. Чепіги (Зеленкевича) консультативно-методичного етапу діяльності віднесено розроблення наукової проблеми проведення обліку праці учнів та оцінювання її результатів. Педагог дійшов висновку про ефективність у цьому процесі тестових систем, узагальнив тенденції розвитку тестових систем та розробив власну методику оптимізації навчального процесу із застосуванням індивідуальних тестів із читання для дітей і дорослих.

Отже, педагогічні погляди й довготривала та плідна організаційно-методична діяльність Я. Чепіги (Зеленкевича) сприяли пробудженню національної свідомості українського народу та вчительства; змаганням за право здобувати освіту всіма верствами народу; запровадженню нових підходів до організації та функціонування закладів освіти різних типів і здійснення навчального процесу в них; намаганням віднайти найбільш оптимальну структуру системи освіти й успішні методи здійснення навчально-виховного процесу; розробленню навчальних підручників та методичних посібників для організаційно оновленої національної школи. Основою розбудови національної системи освіти педагог уважав українську мову та народно-традиційну культуру; своє бачення щодо збереження та розвитку української державності, організації та діяльності освітніх закладів він висловлював у науково-педагогічних працях, ідеї яких мають позитивний вплив на процес здійснення навчально-виховної діяльності в нинішній час та знаходять своє відображення в сучасних тенденціях розвитку освіти.

У третьому розділі **«Актуалізація педагогічних поглядів та організаційно-методичної діяльності Я. Чепіги (Зеленкевича) в сучасних умовах»** окреслено перспективні напрями практичного використання педагогічної спадщини Я. Чепіги в сучасних умовах національної освіти. Констатовано, що головною для Я. Чепіги (Зеленкевича) була проблема відродження української системи освіти на засадах національної парадигми, що передбачало засвоєння у процесі навчання й виховання національних цінностей та формування національної свідомості українського народу. Педагогічні погляди вченого, методиста, управлінця на організацію навчально-виховного процесу впродовж тривалого періоду були компетентним відгуком на запити часу, знаменували собою перехід до нових організаційно-методичних підходів та забезпечення ефективного навчально-виховного процесу національної школи. Я. Чепіга одним із перших своєю публіцистичною творчістю та організаційно-методичною діяльністю заклав підґрунтя для побудови оновленої моделі українського навчального закладу, який є «храмом дитини». Заслуга Я. Чепіги полягає в тому, що він, вивчаючи прогресивний для того часу досвід видатних

педагогів-державотворців і розвиваючи їхні погляди, зумів сформувати власне бачення розвитку системи освіти й виховання підростаючого покоління та все своє професійне життя присвятив організаційно-методичній роботі з формування системи національної освіти.

Охарактеризовані в дослідженні педагогічні погляди й досвід організаційно-методичної діяльності педагога стали підґрунтям для створення елективного спецкурсу для студентів, учителів та викладачів «Педагогічна діяльність Я. Чепіги (Зеленкевича)». Із метою виявлення стану обізнаності з педагогічною спадщиною Чепіги було проведено локальний експеримент зі студентами психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та слухачами курсів підвищення кваліфікації Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (у кількості 48 і 32 осіб відповідно), який на своєму початку засвідчив, що педагогічні погляди та досвід організаційно-методичної діяльності Я. Чепіги залишаються не реалізованими в практиці сучасних навчально-виховних закладів. З'ясовано в ході застосування емпіричних методів (опитування, анкетування, спостереження), що основною причиною такого стану є недостатня обізнаність студентів, учителів, викладачів педагогічних дисциплін зі спадщиною визначного педагога й організатора освіти. Як засвідчили результати підсумкового діагностування, засвоєння змісту елективного спецкурсу сприяє: 1) ґрунтовному ознайомленню з творчою біографією та організаційно-методичною діяльністю Я. Чепіги, розширенню обсягу знань з історії педагогіки; 2) актуалізації педагогічних поглядів та результатів організаційно-методичної діяльності педагога; 3) формуванню у студентів та слухачів курсів готовності використовувати педагогічні здобутки Я. Чепіги у власній навчально-виховній роботі.

Використання методу теоретичного узагальнення дозволило виявити такі перспективні напрями впровадження педагогічних поглядів та досвіду організаційно-методичної діяльності Я. Чепіги в навчально-виховний процес закладів різних рівнів акредитації на сучасному етапі: а) поширення наукових основ реалізації принципу ступеневої структури загальної середньої освіти; єдність теорії і практики формування особистості на основі трудового виховання; б) застосування досвіду розроблення навчальної і методичної літератури для української школи; в) оновлення підходів до проведення тестової оцінки знань учнів; г) актуалізація правових засад функціонування національної системи освіти – використання педагогічних поглядів та засад організаційно-методичної діяльності вченого в сучасних умовах оновленої національної системи освіти.

Отримані результати дослідження педагогічних поглядів та організаційно-методичної діяльності Якова Чепіги (Зеленкевича) у 1900–1938 рр. дають підстави для таких **висновків**.

1. Виявлено стан наукової розробленості проблеми в історико-педагогічній літературі, визначено джерельну базу роботи: публіцистичні праці та навчально-методичні розробки Я. Чепіги; науково-педагогічні й історичні праці вчених окресленого періоду, дослідників його життя та наукової діяльності; публікації педагогічних журналів та газет; матеріали Центрального державного архіву вищих

органів влади та управління України, низки наукових бібліотек України. На основі системного аналізу джерельної бази обґрунтовано доцільність використання у процесі дослідження провідних положень загальнонаукових (особистісного, культурологічного, аксіологічного) та історико-педагогічних (біографічного, феноменологічного, герменевтичного, синергетичного, парадигмального) підходів як методологічних орієнтирів її вирішення.

Визначено актуальність спадщини Я.Чепіги (Зеленкевича) у розвитку української педагогічної думки як відомого вченого й організатора освіти, який одним із перших запропонував науково-теоретичні праці «Передмова до проекту української школи» та «Проект української школи», у яких розробив нові підходи до створення національної системи освіти та сформулював принципи організації початкового навчання. Він не лише науково довів необхідність реформування української школи, а й обґрунтував власні методичні й організаційні ідеї у публіцистичних розвідках, наукових працях, підручниках, методичних посібниках для національної школи та став зразком методиста, організатора й ефективного управлінця в системі національної середньої і вищої педагогічної освіти.

Встановлено, що в наукових джерелах постать Я.Чепіги (Зеленкевича) представлена фрагментарно, висвітлено лише загальні напрями розвитку його педагогічних поглядів та окремі аспекти просвітницької діяльності. Аргументовано, що в сучасній вітчизняній історико-педагогічній науці відсутні системні праці з дослідження різнопланової організаційно-методичної діяльності Я.Чепіги (Зеленкевича).

2. З'ясовано змістові й організаційні засади співпраці Я.Чепіги з когортою українських педагогів-державотворців початку ХХ ст.: Б.Грінченка, М.Грушевського, О.Музиченка, І.Стешенка, С.Русової, С.Черкасенка – видатних педагогів, активних громадських діячів, що стали першими провідниками й фундаторами освітнього державотворення. За період їхньої діяльності відбулися масштабні освітні зміни: проголошення загальної, безкоштовної, обов'язкової початкової освіти; розроблення концепції національної школи, запровадження плану широкої українізації всіх шкіл засобами вивчення предметів українознавства (українська мова, література, історія та географія); створення та запровадження нових програм і підручників для початкової школи; підготовка національних учительських кадрів. Виявлено, що спадщина цих педагогів і державних діячів органічно пов'язана з науково-педагогічним доробком Я.Чепіги, який, розвиваючи національні принципи української школи, сформульовані його попередниками й сучасниками, утверджував їх у власних наукових працях, навчально-методичних розробках та результатах організаційно-педагогічної діяльності.

3. Охарактеризовано педагогічні погляди Я.Чепіги як творця оригінальної концепції національної системи освіти згідно з теоретично обґрунтованими етапами його організаційно-методичної діяльності: I етап (1900–1907) – пошуково-педагогічний: формування педагогічної позиції, розвиток у діяльності педагога ідей становлення української національної школи, запровадження української мови як засобу національного виховання та формування високоморальної гуманної особистості; II етап (1907–1917) – публіцистично-просвітницький: утвердження

поглядів щодо розбудови освітньої системи, відстоювання права українського народу на освіту незалежно від соціального стану; розробка принципів організації початкового навчання; побудова оригінальної концепції національної школи у вигляді проекту; III етап (1917–1926) – управлінський: розвиток ідей розбудови української школи із залученням усього вчительства; обґрунтування моделей єдиної трудової школи, дитячого будинку, єдиної школи соціального виховання, розроблення навчальних посібників для початкової школи, методичних рекомендацій для вчителів; опрацювання новітніх методик навчання та запровадження їх в освітній процес; IV етап (1926–1938) – консультативно-методичний: підведення певних підсумків своєї роботи, поширення власних надбань серед широкого вчительського й науково-педагогічного загалу.

Доведено, що формування педагогічних поглядів Я. Чепіги відбувалося протягом усього життя і здійснювалося за такими напрямками: громадсько-просвітницький, етнографічно-дослідницький, публіцистично-дослідницький (активна журналістська праця з педагогічної проблематики), організаційно-теоретичний, управлінсько-педагогічний (розквіт організаційних здібностей педагога), організаційно-видавничий (розробка й видання якісної навчальної літератури для національної школи), дидактично-методичний (створення методик навчання грамоти, арифметики, відповідних методичних рекомендацій). На основі обґрунтованих напрямів конкретизовано зміст організаційно-методичної діяльності педагога.

4. Узагальнено досвід організаційно-методичної діяльності вченого та виявлено, що науково-педагогічна й управлінська діяльність Я. Чепіги (Зеленкевича) у м. Києві в 1917–1925 рр. здійснювалася: по-перше, на посадах завідувача дошкільного відділу, заступника завідуючого підвідділу соціального виховання Київської губернської народної освіти – була плідною, значущою та заклала основи подальшої роботи з організації навчальних закладів у місті і в прилеглих повітах; по-друге, через участь у заснуванні Київського Інституту Народної Освіти, Педологічного інституту та кафедри педології – педагог створював умови ефективного навчально-виховного процесу з підготовки освічених учительських кадрів; по-третє, шляхом участі в роботі Державного науково-методологічного комітету НКО УРСР – навчальні заклади були забезпечені шкільними підручниками, методичними посібниками та програмами.

Організаційно-методична діяльність Якова Чепіги продовжувалася у 1926–1938 рр., на відповідальних ділянках побудови національної системи освіти України: 1) керівник секції методики й дидактики Харківської науково-дослідної кафедри педології, де він розробляв дидактичні проблеми навчання; 2) член програмово-методичної комісії, що вела підготовку навчальних програм та методичних матеріалів для потреб нової школи; 3) засновник та редактор газети «Народний учитель» та щотижневого методичного додатку до неї, у якому публікувалися методичні розробки для вчителів; 4) керівник підсекції загальної методики педагогічної секції Харківського наукового товариства, де популяризувалися й систематизувалися погляди на освітній процес української школи; 5) дійсний член УНДІПу зі здійснення науково-дослідної педагогічної роботи; 6) член Державного науково-методологічного комітету Народного

Комісаріату освіти УРСР із рецензування навчально-методичної літератури для закладів освіти; 7) науковий співробітник секції методики навчання дорослих; 8) науковий співробітник 1-го розряду секції методики мови, що займалася науково-методичною роботою та підготовкою програм із мови для політехнічної школи. Аргументовано, що організаційно-методична діяльність Чепіги була різноплановою, спрямованою на розв'язання проблем розбудови національної системи освіти, результатом чого стала авторська розробка відповідного проекту, обґрунтування і втілення в практику моделей єдиної трудової школи, дитячого будинку, єдиної школи соціального виховання. Чепігою було ініційовано розробку вимог до українського вчителя, наукового працівника, керівника освіти, до управлінської системи навчального закладу тощо.

5. Окреслено напрями впровадження педагогічної спадщини Я. Чепіги в сучасних умовах національної освіти. Виокремлено перспективні ідеї педагога (реалізація принципу ступеневої структури загальної середньої освіти; забезпечення єдності теорії і практики формування особистості на основі трудового виховання; розроблення навчальної і методичної літератури для української школи; оновлення підходів до проведення тестової оцінки знань учнів; актуалізація правових засад функціонування національної системи освіти) та напрями впровадження досвіду організаційно-методичної діяльності Я. Чепіги в навчально-виховний процес сучасних закладів освіти різних рівнів акредитації: теоретичний (використання логічних схем, запропонованих ученим при розробленні моделей навчальних закладів); методичний (застосування алгоритмів підготовки методичних матеріалів і рекомендацій із різних навчальних предметів та для різних вікових категорій учнів); управлінський (поширення досвіду просвітницької, публіцистичної, організаційної та консультативної діяльності педагога в сучасній системі керівництва національною школою і вищою педагогічною освітою).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребує наукова позиція і практична діяльність педагога з проблем підготовки й самоосвітньої діяльності вчителя, а також спадщина Я. Чепіги (Зеленкевича) з обґрунтування та організації освіти дорослих.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Кравчун Н. П. Організаційно-педагогічна діяльність Я. Чепіги у період становлення системи національної освіти (1906–1921 рр.) / Н. П. Кравчун // Імідж сучасного педагога. – 2010. – № 8. – С. 37–39.

2. Кравчун Н. П. Організація навчального процесу для дорослих за Я. Ф. Чепігою / Н. П. Кравчун // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 2. – С. 24–26.

3. Кравчун Н. П. Духовні аспекти педагогічної спадщини Я. Чепіги в організації навчально-виховного процесу / Н. П. Кравчун // Зб. наук. праць Полтавського нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. Серія : Педагогічні науки. – Полтава : Техсервіс, 2012. – Вип. 54. – С. 122–126.

4. Кравчун Н. П. Вплив діяльності видатних українських педагогів на формування організаторсько-педагогічної концепції Я. Ф. Чепіги / Н. П. Кравчун // Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Вип. 9. – С. 102–106.

5. Кравчун Н. П. Основні етапи організаційно-методичної діяльності Я. Ф. Чепіги / Н. П. Кравчун // Зб. наук. праць Полтавського нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. Серія : Педагогічні науки. – Полтава : Техсервіс, 2012. – Вип. 55. – С. 135–139.

6. Кравчун Н. П. Проблемы оптимизации школьного обучения и воспитания в организационно-методической деятельности украинских педагогов начала XX века / Н. П. Кравчун // Фундаментальные исследования. – М. : ИД «Академия естествознания», 2013. – № 11, Ч. 4. – С. 801–804.

7. Кравчун Н. П. Науково-педагогічна діяльність Я. Чепіги з організації навчально-виховного процесу в м. Києві (1920–1925 рр.) / Н. П. Кравчун // Імідж сучасного педагога. – 2014. – № 10. – С. 23–26.

8. Кравчун Н. П. Досвід тьюторства в педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги / Н. П. Кравчун // Дидаскал : часопис кафедри педагогіки ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – № 11. – С. 277–281.

9. Кравчун Н. П. Організація навчально-методичного процесу за Я. Ф. Чепігою : андрагогічний підхід / Н. П. Кравчун // Дидаскал : часопис кафедри педагогіки ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. – № 12. – С. 141–144.

10. Кравчун Н. П. Педагогічна спадщина Я. Ф. Чепіги у сучасному освітньому просторі / Н. П. Кравчун // Дидаскал : часопис кафедри загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2013. – № 13. – С. 324–327.

11. Кравчун Н. П. Розвиток гуманістичних ідей Короленка у діяльності Якова Чепіги / Н. П. Кравчун // Принадність Вашого слова та імені безмежна у часі (до 160-річчя від дня народження В. Г. Короленка) : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю) / за заг. ред. М. І. Степаненка, Л. М. Кравченко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – С. 87–91.

12. Кравчун Н. П. Яків Чепіга про місце вчителя в організації навчально-виховного процесу / Н. П. Кравчун // Формирование современного облика науки : мат. Межд. конф. (15 июня 2013, г. Донецк). – Донецк, 2013. – С. 90–93.

13. Кравчун Н. П. Організація навчально-виховного процесу в публіцистичній спадщині Якова Чепіги (Зеленкевича) / Н. П. Кравчун // Формалізація наукового пошуку : позитивні та негативні сторони : збірник статей. – К., 2014. – С. 63–67.

14. Кравчун Н. П. Педагогічна діяльність Я. Чепіги (Зеленкевича) : програма спецкурсу для студентів педагогічних спеціальностей та вчителів / Н. П. Кравчун. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 32 с.

АНОТАЦІЇ

Кравчун Н. П. Педагогічні погляди і організаційно-методична діяльність Якова Чепіги (Зеленкевича) (1900–1938 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, МОН України, Суми, 2016.

Дисертація є комплексним дослідженням у галузі історії педагогіки щодо

педагогічних поглядів та організаційно-методичної діяльності Якова Чепіги (Зеленкевича) у 1900–1938 рр.

Виявлено стан наукової розробленості проблеми, обґрунтовано її методолого-теоретичні орієнтири. З'ясовано змістові та організаційні засади співпраці Я. Чепіги з когортою вітчизняних педагогів-державотворців поч. ХХ ст. у визначенні шляхів розвитку національної системи освіти. Охарактеризовано педагогічні погляди Я. Чепіги як творця оригінальної концепції національної системи освіти та систематизовано їх згідно з теоретично обґрунтованими етапами (пошуково-педагогічний, публіцистично-просвітницький, управлінський, консультативно-методичний). Узагальнено досвід організаційно-методичної діяльності вченого; обґрунтовано доцільність розвитку педагогічної спадщини Я. Чепіги в сучасних умовах оновленої національної системи освіти. Окреслено перспективні напрями практичного використання педагогічної спадщини Я. Чепіги в сучасних умовах національної освіти.

Ключові слова: Яків Чепіга (Зеленкевич), педагогічні погляди Я. Чепіги, етапи та напрями організаційно-методичної діяльності, напрями управлінської діяльності, національна система освіти.

Кравчун Н. П. Педагогические взгляды и организационно-методическая деятельность Якова Чепиги (Зеленкевича) (1900–1938 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Сумской государственной педагогической университет имени А. С. Макаренко, МОН Украины, Сумы, 2016.

Диссертация является комплексным исследованием в области истории педагогики, посвящена педагогическим взглядам и организационно-методической деятельности известного украинского ученого Якова Чепиги (Зеленкевича) в 1900–1938 гг.

Вывявлено состояние научной разработанности проблемы, обоснованы ее методолого-теоретические ориентиры. Определены место и роль Я. Чепиги в ряду отечественных педагогов-государственников нач. ХХ в. в разработке путей развития национальной системы образования и построении моделей народной школы. Охарактеризованы основные педагогические взгляды Я. Чепиги как создателя оригинальной концепции (проекта) национальной системы образования и систематизированы согласно теоретически обоснованным этапам, а также поэтапно обобщены результаты организационно-методической деятельности ученого.

Научная новизна исследования заключается в том, что в нем впервые систематизированы основные принципы педагогической и организационно-методической деятельности ученого; проанализировано состояние научной разработанности проблемы согласно направлениям: 1) роль методической деятельности Я. Чепиги (Зеленкевича) в становлении украинской национальной школы; 2) вклад в управление национальной системой образования; 3) значение деятельности Я. Чепиги (Зеленкевича) в развитии науки и высшего педагогического образования избранного периода. Обозначены основания сотрудничества Я. Чепиги с украинскими педагогами-государственниками – Б. Гринченко, М. Грушевским,

А. Музыченко, С. Русовой, И. Стешенко, С. Черкасенко – в определении путей развития национальной системы образования; теоретически обоснованы (на основании критериев: специфики личностного педагогического опыта, форм организационно-педагогической деятельности, содержания педагогических взглядов) этапы организационно-методической деятельности Я. Чепиги (Зеленкевича): поисково-педагогический, публицистически-просветительский, управленческий, консультационно-методический, согласно которым систематизированы педагогические позиции, обоснована целесообразность их развития и основные направления использования в современных условиях; уточнена и конкретизирована характеристика идей и принципов организационно-методической деятельности Я. Чепиги (Зеленкевича), его участие в деятельности различных научных подразделений, государственных структур, учебных заведений системы общего, специального и высшего образования первой трети XX в. Дальнейшее развитие приобрели педагогические взгляды Я. Чепиги (Зеленкевича) на будущее национальной системы образования, актуализировано методическое наследие ученого как руководителя научных секций, комиссий, комитетов, учреждений.

Ключевые слова: Яков Чепига (Зеленкевич), педагогические взгляды Я. Чепиги, этапы организационно-методической деятельности, направления управленческой деятельности, национальная система образования.

Kravchun N. P. Pedagogical views and organizational-methodological activity of Iakiv Chepiha (Zelenkevych) (1900–1938). – On the rights of manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science in specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, MES of Ukraine, Sumy, 2016.

The thesis is a comprehensive study in the field of History of Pedagogics which reveals the pedagogical views and organizational-methodological activity of Iakiv Chepiha (Zelenkevych) in 1900–1938.

The state of the research on the problem is revealed, its methodological and theoretical orientations are grounded. Content and organizational foundations of cooperation of I. Chepiha with a cohort of native educators – state founders of the beginning of the XX century in defining the ways of development of the national education system are considered. The pedagogical views of I. Chepiha as the creator of the original concept of the national system of education are characterized and organized in accordance with theoretically justified stages (exploratory-educational, publicist-educational, managerial, advisory-methodological). The experience of organizational and methodological work of the researcher is systematized; the expediency of development of the pedagogical heritage of I. Chepiha in modern conditions of updated national education system is proved. The perspective directions of the practical use of pedagogical heritage of I. Chepiha in modern conditions of national education are described.

Key words: Iakiv Chepiha (Zelenkevych), pedagogical views of I. Chepiha, stages and directions of organizational-methodological activity, directions of managerial activity, national system of education.

Підписано до друку 12.02.2016. Формат 60×90/16. Гарн. New Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 7/16

Виготовлено на обладнанні ФОП Цьома С.П.
40002, м. Суми, вул. Роменська, 100
e-mail: tsp@list.ru
тел.: (066) 293-34-29